

УДК 343.195

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2024.12>

І. В. Осадчий

аспірант юридичного факультету
Національного авіаційного університету
orcid.org/0009-0005-6203-6273**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ
З УРАХУВАННЯМ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ**

Стаття присвячена питанню перспектив розширення компетенції суду присяжних в Україні з урахуванням іноземного досвіду. Висловлено думку, що перелік справ, які можуть передаватись на розгляд суду присяжних, – індикатор правової держави. Окреслено сучасний стан нормативно-правового регулювання функціонування суду присяжних в Україні, зокрема, компетенцію суду присяжних. Досліджено законодавство країн з різних правових сімей в частині компетенції судів присяжних або ж народних засідателів (Казахстану, Франції, Бельгії, Німеччини, Австрії, Данії, Греції, Іспанії, Португалії, Китаю та Кореї). Доведено недоречність запозичення іноземного досвіду в частині створення спеціальних судів присяжних (з огляду на пряму заборону Конституції України), окреслення компетенції судів присяжних суспільним інтересом (з огляду на оцінюваність такого поняття), надання судам присяжних компетенції лише щодо найлегших та найтяжчих злочинів (з огляду на несистемність та алогічність такого підходу). Висловлено думку, що існує два підходи при обранні справ, до яких допускають суд присяжних: (1) лише тяжкі злочини як такі, що турбують суспільство; (2) держава навмисне найтяжчі справи забирає собі, вважаючи суддів більш компетентними та об'єктивними у таких питаннях, з існуванням проміжних варіантів та виключень. Наведено приклади до такої класифікації. Зроблено висновок про необхідність «зниження планки» для розгляду справ судом присяжних в Україні, але з урахуванням власного історичного та соціально-культурного контексту. Для окреслення компетенції суду присяжних з технічної точки зору допустимими названо варіанти прямого переліку статей та узагальнення за критеріями.

Ключові слова: суд присяжних, компетенція, злочин, судоустрій, правосуддя.

Osadchii I. V. PROSPECTS OF EXPANDING THE COMPETENCE OF THE JURY COURT IN UKRAINE, TAKING INTO ACCOUNT FOREIGN EXPERIENCE

The article is devoted to the issue of prospects for expanding the competence of the jury court in Ukraine, taking into account foreign experience. The opinion is expressed that the list of cases that can be referred to a jury trial is an indicator of the rule of law. The current state of legal regulation of the functioning of the jury court in Ukraine is outlined, in particular, the competence of the jury court. The legislation of countries from different legal families regarding the competence of jury courts or people's assessors (Kazakhstan, France, Belgium, Germany, Austria, Denmark, Greece, Spain, Portugal, China and Korea) was studied. The impropriety of borrowing foreign experience in terms of creating special jury courts (in view of the direct prohibition of the Constitution of Ukraine), delineating the competence of jury courts by public interest (in view of the evaluability of such a concept), granting jurisdiction to jury courts only over the lightest and most serious crimes (in view of unsystematic and illogical of such an approach). The opinion has been expressed that there are two approaches in selecting cases that are admitted to jury trial: (1) only serious crimes as such that disturb society; (2) the state deliberately takes the most difficult cases for itself, considering the judges to be more competent and objective in such matters, with the existence of intermediate options and exceptions. Examples of such classification are given. A conclusion was made about the need to "lower the bar" for jury trials in Ukraine, but taking into account its own historical and socio-cultural context. To delineate the competence of the jury from a technical point of view, the options of a direct list of articles and generalization by criteria are considered admissible.

Key words: jury trial, competence, crime, judicial system, justice.

Постановка проблеми. Суд присяжних – це можливість участі народу у правосудді безпосередньо. На нашу думку, перелік справ, які можуть передаватись на розгляд суду присяжних, – індикатор правової держави. Якщо країна не довіряє власним громадянам, то це свідчить про недовіру одне до одного, що важко уявити у правовому суспільстві. Відтак актуальним видається дослідити питання компетенції судів присяжних у країнах різних правових систем для отримання розуміння щодо подальших напрямків розвитку суду присяжних в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема суду присяжних безумовно є популярною, однак увага приділяється переважно питанню складу, відбору та самостійності суду присяжних під час

прийняття рішень. Водночас вітчизняну наукову спільноту в цілому влаштовує обмеження суду присяжних розглядом певних категорій кримінальних та цивільних справ, попри яскраво виражений запит на справедливість в окремих сферах суспільних відносин.

Метою дослідження є проаналізувати вітчизняний та закордонний досвід в частині компетенції суду присяжних, на основі чого надати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 127 Конституції України випадки залучення присяжних до розгляду справ визначаються законом [13]. Законом передбачено можливість розгляду кримінальних та цивільних справ судом присяжних.

Так, згідно із частиною третьою статті 31 Кримінального процесуального кодексу України суд присяжних може розглядати справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, якщо було подано відповідне клопотання обвинуваченого [15].

Виходячи з положень Кримінального кодексу України, довічне позбавлення волі передбачене за посягання на територіальну цілісність України (з загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками), державну зраду в умовах воєнного стану, колабораційну діяльність (з загибеллю людей або іншими тяжкими наслідками), посягання на життя державного чи громадського діяча, журналіста, працівника правоохоронного органу, військовослужбовця, судді, захисника, представника іноземної держави, диверсію під час воєнного стану або збройного конфлікту, умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, зґвалтування та сексуальне насильство з обтяжуючими обставинами, терористичний акт (якщо є загибллі), фальсифікація лікарських засобів з обтяжуючими обставинами, опір начальнику, обтяжений вбивством (в рамках військової служби), порушення правил та звичаїв війни, застосування зброї масового знищення, обтяжені вбивством, геноцид [14].

Відзначимо, що в умовах воєнного стану розгляд кримінальних справ судом присяжних не передбачено, окрім тих, що почали розглядатися судом присяжних до 01 травня 2022 року (частина десята статті 615 Кримінального процесуального кодексу України) [15].

Водночас відповідно до частин другої та четвертої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України суд присяжних може розглядати справи окремого провадження про обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності; визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу [17].

Досліджуючи закордонний досвід, можна зустріти інші підходи до залучення присяжних (або ж народних засідателів) до правосуддя.

У Франції суд присяжних розглядає справи за звинуваченнями у скоєнні злочину. Варто зауважити, що злочини за законодавством Франції – це правопорушення, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі або позбавлення волі на строк від десяти років [2].

Підхід щодо тяжкості злочину як критерію для можливості розгляду справи судом присяжних впроваджено і грецьким законодавцем відповідно до статті 109 Кримінально-процесуального кодексу Греції [11].

Тож перші згадані приклади вже свідчать про те, що не всі країни обмежуються особливо тяжкими злочинами (у розумінні українського законодавства). Якщо за аналогією «знизити планку», то в Україні суд присяжних зможе розглядати десятки додаткових злочинів.

Як виняток із французького законодавства, можуть створюватись спеціальний суд присяжних, який має компетенцію виносити рішення щодо злочинів, скоєних організованими угрупованнями у сфері тероризму та торгівлі наркотиками. Спеціальний суд присяжних також має компетенцію щодо військових правопорушень, злочинів загального права, вчинених військовослужбовцями під час виконання службових обов'язків, коли існує ризик розголошення державної таємниці оборони, певних злочинів проти основних інтересів нації [8].

Відмітимо, що стаття 125 Конституції України забороняє створення надзвичайних та особливих судів, що можна трактувати і як заборону стосовно відповідних судів присяжних. Крім того, в Україні відсутня настільки сильно виражена потреба в аналогічних судах присяжних, адже терористичні акти – явище рідкісне. Видається доцільним створювати усі суди присяжних на загальних підставах, незалежно від суті обвинувачень.

Відповідно до положень статті 631 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан суд присяжних розглядає справи по наступним злочинам: 1) вбивство, вчинене в умовах надзвичайної ситуації та масових заворушень; 2) злочини проти миру та безпеки людства, проти основ конституційного будівництва та безпеки держави; 3) терористичні та екстремістські злочини; 4) військові злочини, вчинені у воєнний час або під час бойових дій; 5) злочини, вчинені у складі злочинної групи; 6) розглядає справи про тяжкі злочини, крім справ про тяжкі злочини проти неповнолітніх [16].

Можемо помітити підхід, схожий на вітчизняний, але казахський законодавець надає прямиий перелік статей. Тож навіть при пониженні санкції за однією із цих статей, опція залучення суду присяжних залишатиметься актуальною. Підхід із прямим вказанням статей вважаємо зручною альтернативою ототожнення справ, які можуть розглядатись судом присяжних.

Параграфом 28 Закону про судоустрій Федеративної Республіки Німеччина передбачено, що для розгляду та вирішення кримінальних справ, віднесених до юрисдикції окружних судів, при окружних судах формуються суди присяжних (народних засідателів). Суди присяжних розглядають кримінальні справи, якщо: (1) інша юрисдикція не встановлена законом, (2) санкція статті перевищує 4 років позбавлення волі або стосується поміщення обвинуваченого в психіатрич-

ну лікарню, окремо чи на додаток до вироку, (3) прокуратура не подає обвинувачення до суду землі (обласного суду) через особливу потребу в захисті потерпілих у злочині, які вважаються свідками, особливу важливість справи (параграф 24 Закону про судоустрій Федеративної Республіки Німеччина) [6].

Не поглиблюючись в тему відмінностей судоустрою України та Німеччини (з огляду на федеративність останньої), звернімо увагу на той факт, що компетенція суду присяжних ще ширша. Натомість, суспільно значимі справи та справи з потребою захисту свідків передаються у суд вищої інстанції і оминають суд присяжних. Дискреційність при передачі справи до земельного суду видається законним способом унеможливити розгляд справи судом присяжних для прокурора, як зацікавленого в обвинувальному вироді. Аналогій з українським кримінальним законодавством провести не вийде, але й запозичувати німецький досвід в частині виключень теж не варто.

Відповідно до параграфу 32 Кримінально-процесуального кодексу Австрії суд присяжних розглядає справи за обвинуваченнями у (1) ненавмисному вбивстві, (2) пограбуванні при обтяжуючих обставинах та інших злочинах проти власності інших осіб, за умови, що вартість або сума збитку перевищує 1 000 000 євро, (3) підпалі, (4) навмисному створенні небезпеки за допомогою ядерної енергії чи іонізуючого випромінювання, вибухових речовин, (5) навмисному створенні небезпеки для населення, (6) виробництві та розповсюдженні зброї масового знищення, (7) згвалтуванні, (8) сексуальному насильстві над неповнолітніми, (9) зловживанні службовим становищем, яке завдало шкоду на суму понад 100 000 євро тощо [1].

Згідно із частиною другою статті 1 органічного закону Іспанії про суд присяжних у рамках кримінального провадження суд присяжних буде компетентним слухати та виносити рішення у справах про наступні злочини: (1) вбивство, (2) погрози, (3) залишення в небезпеці, (4) проникнення в житло, (5) недбале зберігання документів, (6) хабарництво, (7) зловживання службовим становищем, (8) розкрадання державних коштів, (9) шахрайство, (10) непокора в місцях виконання покарань [7].

Статтею 2 Декрету Португалії про правовий статус присяжних [5] передбачено, що суд присяжних розглядає справи щодо злочинів, викладених у розділі II та розділі I розділу V книги II Кримінального кодексу Португалії (це злочини проти держави та проти власності) [3].

Отже, аналогічно із законодавством Казахстану маємо перелік статей, при цьому на перший погляд стає очевидним, що суд присяжних в Австрії, Іспанії та Португалії розглядає справи не лише щодо довічного позбавлення волі.

Цікавий підхід знаходимо у статті 16 Закону Китайської Народної Республіки про народного засідателя. Так, суд присяжних розглядає як суд першої інстанції: (1) кримінальні справи, де вироком може бути передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років, довічне позбавлення волі або смертна кара та мають значний суспільний резонанс; (2) судові справи, що становлять суспільний інтерес, подані відповідно до цивільного процесуального законодавства та закону про адміністративну процедуру; (3) справи, пов'язані з придбанням землі, захистом навколишнього середовища, безпекою харчових продуктів і ліків; (4) інші суспільно значимі справи [19].

Можемо припустити, що суд присяжних в такому разі залучають лише для створення ілюзії участі народу у правосудді, зважаючи на наступне. Відповідно до доповіді Венеціанської комісії «Про правовладдя» від 04 квітня 2011 року № 512/2009 однією із складових верховенства права є доступність закону (а саме його чіткість, передбачуваність та зрозумілість) [12]. Чи можна стверджувати про доступність закону, якщо майже кожен пункт містить приписку про суспільний інтерес у справі? Чи є категорія «суспільний інтерес» передбаченою, зрозумілою, чи має вона чітко визначені межі?

Всі ці питання свідчать про можливість держави втручатись у питання розгляду справи судом чи судом присяжних з огляду на власні інтереси. При цьому не виключаємо, що суд присяжних у Китайській Народній Республіці повноцінно працює і ці норми лише несуть ризик їх застосування всупереч правам людини. Так чи інакше, згадувати суспільний інтерес при окресленні компетенції суду присяжних вважаємо недоречним.

Частиною третьою статті 32 Закону Республіки Корея про судоустрій визначено, що суд присяжних розглядає справи, за які передбачено смертну кару, довічне позбавлення волі або позбавлення волі на короткий строк до одного року і більше, при цьому наводиться значний ряд виключень (шахрайство, порушення правил дорожнього руху, злочини у сфері військової служби тощо) [18].

Інакше кажучи, корейський законодавець поширює компетенцію суду присяжних на найтяжчі та найлегші злочини, оминаючи середню тяжкість. Цілком ймовірно, що такий вибір обумовлений аналізом статистичних даних щодо вчинення злочинів за різними статтями, однак виглядає це також як впровадження чужого для корейської правової системи механізму виключно для дотримання міжнародних стандартів правосуддя.

Відповідно до статті 150 Конституції Королівства Бельгії судом присяжних можуть роз-

глядатись всі кримінальні справи, за винятком злочинів на ґрунті расизму чи ксенофобії (мова йде виключно про вислови, а не нанесення шкоди життю, здоров'ю чи майну) [4].

Безумовно, вирішальну роль відіграє соціально-історичний контекст останніх кількох десятиліть існування Бельгії, адже важко заперечувати факт наявності проблем з асиміляцією біженців у цій країні. Громадяни України живуть в інших реаліях, тож таке виключення явно буде зайвим. Водночас не можна не звернути увагу на протилежне – усі інші справи можуть розглядатись судом присяжних. Такий підхід підтримуємо, але із заувагою щодо кримінальних проступків – для їх розгляду збирати суд присяжних неспівмірно та нераціонально, але допускаємо наявність виключень.

Частина четверта статті 686 Закону Данії про судоустрій вказує, що присяжні беруть участь у розгляді: (1) кримінальних справ, де йдеться про покарання у вигляді позбавлення волі на строк 4 роки або більше, якщо це не є наслідком встановлення покарання за правилами статей 40 та 61 Кримінального кодексу (за злочин, вчинений під час умовно-дострокового звільнення та за рецидив) [10]; (2) кримінальних справ, в яких йдеться про призначення покарання у вигляді поміщення в медичну установу згідно зі статтею 68 Кримінального кодексу або покарання у вигляді тримання під вартою відповідно до статті 70 Кримінального кодексу (як запобіжний захід), (3) кримінальних проваджень щодо політичних правопорушень. Водночас у частині п'ятій цієї ж статті наведено пряму заборону розглядати судом присяжних кримінальні справи за статтями 172, 173, 191, 191а, 286, 289, 290, 290а Кримінального кодексу (підробка документів, розповсюдження наркотичних речовин, насильницькі та майнові злочини, вчинені групою осіб, відмивання грошей) [9].

На цьому прикладі доречно узагальнити, що існує два підходи при обранні справ, до яких допускають суд присяжних: в першому випадку мова йде лише про тяжкі злочини як такі, що турбують суспільство (Казахстан, Україна та інші); в другому випадку держава навмисне найтяжчі справи забирає собі, вважаючи суддів більш компетентними та об'єктивними у таких питаннях (Німеччина, Данія і т.д.). Звичайно є проміжні варіанти або ж зовсім особливі (Бельгія), але тенденції прослідковуються саме такі.

Висновки. При дослідженні іноземного досвіду не вдалося виявити країни, де суд присяжних розглядає лише злочини за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі. Натомість, у країнах різних правових сімей одноставно прослідковується більш лояльний підхід до переліку справ, які можуть розглядатись судом присяжних.

З проаналізованого законодавства доречним для України видається «зниження планки» для розгляду справ судом присяжних, але з урахуванням власного історичного та соціально-культурного контексту, адже сліпе запозичення користі не принесе, у чому можна пересвідчитись при дослідженні досвіду Кореї та Бельгії. При цьому для окреслення компетенції суду присяжних з технічної точки зору допустимими видаються як варіант прямого переліку статей, так і узагальнення за критеріями.

Література

1. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Strafprozeßordnung 1975, Fassung vom 04.10.2024. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetznummer=10002326>
2. Code de procédure pénale par la loi du 31 décembre 1957. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154/2024-10-04/
3. Código Penal. Decreto-Lei n.º 48/95 Em vigor Diário da República n.º 63/1995, Série I-A de 1995-03-15. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>
4. De Belgische Grondwet, werd aangenomen op 7 februari 1831. URL: https://www.senate.be/doc/const_nl.html#e36
5. Decreto-Lei n.º 387-A/87, de 29 de Dezembro. URL: <https://diariodarepublica.pt/dr/detalhe/decreto-lei/387-a-1987-670071>
6. Gerichtsverfassungsgesetz (GVG). 12.09.1950. "Gerichtsverfassungsgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975 (BGBl. I S. 1077), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 30. Juli 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 255) geändert worden ist". URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/BJNR005130950.htm> l#BJNR005130950BJNG000300666
7. Ley Orgánica 5/1995, de 22 de mayo, del Tribunal del Jurado, «BOE» núm. 122, de 23/05/1995. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-12095>
8. Loi n° 86-1020 du 9 septembre 1986 relative à la lutte contre le terrorisme. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000693912>
9. Retsplejeloven. LBK nr 1835 af 15/09/2021. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2021/1835>
10. Straffeloven. LBK nr 1851 af 20/09/2021. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2021/1851>
11. Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Νόμος 4620 Τεύχος Α' 96/11.06.2019. URL: <https://www.ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2019/10/%CE%9A%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%-CE%BC%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>
12. Доповідь Венеціанської комісії «Про правовладдя» від 04 квітня 2011 року № 512/2009. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)
13. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верхов-

